

İki Farklı Öfke Ölçeğinin Çocuk ve Ergenler İçin Psikometrik Özelliklerinin İncelenmesi

Serap Tekinsav Sütçü¹, Arzu Aydın²

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Sürekli Öfke ve Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ) ve Novaco Öfke Envanteri kısa formunun (NÖE kısa formu) Türk çocuk ve ergenleri için geçerlik ve güvenilirliğini değerlendirmektir. NÖE kısa formu 25 maddeden ve SÖÖTÖ 4 alt ölçeğe (sürekli öfke, öfke-içte, öfke-dışta ve öfke-kontrol) ayrılan 34 maddeden oluşmaktadır. Ölçeklerin psikometrik özellikleri 11-15 yaşları arasındaki 1348 çocuk ve ergenden (690 kız ve 658 erkek) oluşan bir örneklem üzerinde incelenmiştir. SÖÖTÖ alt ölçekleri ve NÖE kısa formu için Cronbach alfa ve iki yarım güvenilirliği katsayılarıyla hesaplanan güvenilirlik kabul edilebilir düzeydedir. Analizler SÖÖTÖ alt ölçekleri ile NÖE kısa formu arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olduğunu göstermiştir. Ayrıca SÖÖTÖ'nin alt ölçekleri arasında orta düzeyde korelasyonlar bulunmuştur. Akranları tarafından öfkeli/saldırgan olarak değerlendirilen çocuklar diğer gruba oranla SÖÖTÖ'nin üç alt ölçeğinden ve NÖE kısa formundan anlamlı biçimde daha yüksek, SÖÖTÖ'nin öfke kontrol alt ölçeğinden anlamlı biçimde daha düşük puan almışlardır.

Anahtar Sözcükler: Öfke ölçeği, çocuklar, ergenler, geçerlik, güvenilirlik

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

Investigation of Psychometric Properties of Two Different Anger Scale in Children and Adolescents

ABSTRACT

The aim of the present study was to evaluate the reliability and validity of Trait Anger Expression Inventory (STAXI) and Novaco Anger Inventory short form (NAI-25) for Turkish children and adolescents. NAI-25 consists of 25 items and STAXI consists of 34 items that are distributed across the 4 subscales (trait anger, anger- in, anger-out and anger-control). The psychometric properties of the scales were examined on a sample of 1348 children and adolescents (690 girls, 658 boys) between 11-15 years of age. Reliability estimates by Cronbach alpha and Split half coefficients were acceptable for the STAXI subscales and NAI-25. Analysis shows that STAXI subscales had statistically significant relationships with NAI-25. In addition moderate interrelationships were observed between the subscales of STAXI. Children who are rated as angry/aggressive by their peers scored significantly higher on NAI-25 and three subscales of STAXI and lower on anger-control subscale of STAXI than the other group.

Key Words: *Anger inventory, children, adolescents, validity, reliability*

GİRİŞ

Öfke herkes tarafından zaman zaman hissedilen temel duygulardan biridir. Aynı zamanda en çok ilgi uyandıran ve en az anlaşılan duygulardan biri olduğu da söylenebilir (Lopez ve Thurman, 1986). Genel olarak öfkenin tanımına bakıldığında, öfke kavramı, orta düzeyde sinirlenme ya da sıkıntıdan, hiddet ve şiddetli öfkeye (köpürme, tepesinin atması) kadar değişen dereceli bir duygusal yaşantıyı ifade etmektedir (Martin, Watson ve Wan, 2000). Törestad (1990), öfkenin genellikle engellenme, haksızlığa uğrama, eleştirilme, küçümsenme gibi rahatsız edici durumlarda ortaya çıkan önceden planlanmamış bir duygu olduğunu belirtmiştir. Kassinove ve Sukhodolsky (1995) öfkeyi özgün bilişsel ve algısal çarpıtma ve yetersizlikler (örn; yanlış yorumlamalar, hatalar ve suçlayıcı, haksız ve niyetli atflar), öznel etiketleme, fizyolojik değişimler ve hareket eğilimi ile ilişkili olumsuz ve fenomenolojik (ya da içsel) bir duygusal durum olarak tanımlamıştır. Kassinove ve Tafrate (2002) ise, öfkenin çoğunlukla öğrenilmiş bir duygu olduğu üzerinde durmuşlardır. Onlara göre öfke, kısmen doğuştan gelen fakat çoğunlukla aileden, okuldan, dini eğitim veren yerlerden ya da televizyondan model alınarak öğrenilen, örgütlenmiş bir senaryodur. Bu sosyal yapısalcı bakış açısına göre, insanlar ne zaman, neye öfkelenceklerini ve öfkelenedikleri zaman nasıl davranacaklarını, içinde yetişip buldukları sosyal çevreden öğrenirler. Bu nedenle öfke uyandıran durumlar ve öfke uyandıran duruma verilen tepkiler, cinsiyete, yaşa, sosyoekonomik düzeye, yaşanan ve yetişilen bölgeye, kültüre göre farklılık göstermektedir. Günümüzde öfkenin açıklanmasıyla ilgili en çok kabul gören görüş ise, bilişsel davranışçı bakış açısıdır. Buna göre öfke, bilişsel olarak "öfke" diye etiketlenen ve düşmanlık içerikli bilişlerin eşlik ettiği aşırı fizyolojik uyarılma durumudur. Yani dışsal olaylarla öfke arasında doğrudan bir ilişki yoktur, öfkeyi ortaya çıkaran bilişsel süreçlerdir (Robins ve Novaco, 1999).

Sıklıkla istenmeyen bir duygusal durum olarak görülmesine rağmen, kendini korumak, amaca ulaşmak ya da engelleri aşmak için bireyi motive ettiğinden, bazen uyumu sağlayan sağlıklı bir duygusal durum olarak da değerlendirilebilmektedir (Cornell, Peterson ve Richards, 1999). Ancak bu duygu yoğun olduğunda ve düşmanca, saldırganca ya da işlevsel olmayan yollarla ifade edildiğinde, pek çok probleme yol açabilir. Öfkeyle ilişkili bulunan sağlık problemlerinden bazıları yüksek tansiyon, kalp damar hastalıkları, kolesterol, gastrointestinal bozukluklar ve çeşitli ağrılar ve sigara, uyuşturucu madde ve alkol kullanımınıdır (Bongard ve al'Absi, 2005; Eftekhari, Turner ve Larimer, 2004; Furlong, Chung, Bates, ve Morrison, 1995; Larsen ve Kasimatis, 1991; Lochman ve Wayland, 1994; Siegel, 1984; Swaim, Deffenbacher, ve Wayman, 2004). Ayrıca öfke ve yol açtığı saldırganlık çocuk

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

ve ergenlerde, akademik başarısızlık, okuldan kaçma, okulu bırakma gibi okulla ilgili sorunlara, akran ilişkilerinde zorluklara, suç ve intihar davranışlarına yol açabilmektedir (Cairns, Cairns ve Neckerman, 1989; Cairns, Peterson ve Neckerman, 1988; Coie, Terry, Lenox, Lochman, ve Hyman, 1996; Hinshaw, 1992; Kazdin, 1996; Pope ve Bierman, 1999; Tsytsarev ve Grodnitzky, 1995).

Pek çok alanda işlevselliği bozabilen önemli bir yaşantı olduğundan, son yıllarda öfkeyi daha iyi tanıma, ilişkili faktörleri belirleme, önleme ve kontrole yönelik pek çok çalışma yapılmıştır ve daha pek çok çalışmaya ihtiyaç vardır. Bunun için öfkenin çeşitli boyutlarını değerlendiren geçerli ve güvenilir ölçme araçlarının kullanılması çok önemlidir. Öfke 'içsel bir deneyim' olduğu ve bu nedenle bazen dışarıdaki insanlar tarafından anlaşılması mümkün olmadığı için genellikle bireyin kendi bildirimine dayalı (self-report) ölçme araçlarıyla değerlendirilmektedir. Literatür incelendiğinde, yetişkinlerde kendi bildirimine dayalı ölçeklerle öfkenin değerlendirilmesinin 1970'lerde Öfke Öz Bildirim Ölçeği (Anger Self Report; Zelin, Adler ve Myerson, 1972) ile başladığı görülmektedir. Bunun ardından Novaco (1975), Novaco Öfke Envanterini geliştirmiştir. Öfkenin ölçümüne en büyük katkılardan biri, 1980'lerde durumluk ve sürekli öfke tanımlarını ölçek çalışmasına dökerek Durumluk-Sürekli Öfke Ölçeğini geliştiren Spielberger tarafından gelmiştir. Bir süre sonra ölçeğe öfkenin ifade biçimleriyle ilgili bir boyut ekleyerek Durumluk Sürekli Öfke Tarz Ölçeğini (State-Trait Anger Expression Inventory-STAXI) oluşturmuştur (Spielberger, 1988). Bunların ardından pek çok öfke ölçeği daha geliştirilmiştir. Ancak çocuk ve ergenlerde öfkenin değerlendirilmesiyle ilgili çalışmalar çok daha azdır. Durumluk Sürekli Öfke Tarz Ölçeği pek çok çalışmada yetişkinlere uygulanmasına rağmen, ölçeğin orijinal norm çalışması 13 yaş ve üstü grup için olduğundan orijinal dilinde ergenlere de uygulanabilir. Ayrıca bir çalışmada ölçeğin yeni formu (STAXI-2) birkaç maddesinde değişiklik yapılarak çocuklara uyarlanmıştır (Del Barrio, Aluja ve Spielberger, 2004). Bunun dışında yurt dışında yetişkinler için olanlar kadar olmasa da çocuk ve ergenlerde öfkeyi değerlendirmek için kullanılan Çocuklar için Öfke İfadesi Ölçeği (The Anger Expression Scale for Children; Steele, Legerski, Nelson ve Phipps, 2008), Çocuklar için Öfke Envanteri (Children's Inventory of Anger; Nelson ve Finch, 2000), Pediyatrik Öfke İfadesi Ölçeği (The Pediatric Anger Expression Scale; Jacobs, Phelps ve Rhors, 1989) gibi birkaç ölçek daha olduğu bilinmektedir. Ancak ülkemizde çocuk ve ergenlerde öfkeyi değerlendirmek için kullanılabilecek pek fazla ölçek yoktur.

Öfke ve saldırganlığın en fazla görüldüğü dönem çocukluğun sonu ve ergenliğin başıdır. Aslında öfke ve saldırganlığı içeren davranım bozukluğu ve

suç davranışı gibi durumların da ergenlikle birlikte doruğa ulaştığı bildirilmektedir (Feindler, 1990; Peterson ve Hamburg, 1986; Yavuzer, 1992). Bu nedenle çocukluğun sonu ve ergenliğin başındaki yaşların, öfke ve saldırganlığı azaltmaya yönelik müdahalelerin uygulanması için en iyi dönem olduğu düşünülmektedir (Herrmann ve McWhirter, 2003). Ayrıca Spielberg (1966) kişilik gibi sürekliliği olan özelliklerin çocukluk yıllarında geliştiğini ve yaşam boyunca kalıcı olduklarını hatırlatarak, çocukluğun sonu ve ergenliğin başlarında hala kişilik özellikleri tamamen gelişmiş ve yerleşmiş değilken, öfkeyi azaltmaya yönelik müdahalelerin daha etkili olabileceğini ifade etmiştir. Başka bir deyişle bu yaşlarda öfkenin doğasını anlamaya ve önlemeye yönelik çalışmalar daha çok önem kazanmaktadır. Ancak bu yaş grubunda öfkeyi değerlendirecek geçerli ve güvenilir ölçeklerin olmayışı araştırmaları sınırlamaktadır. Bu durum, bu çalışmanın başlangıç noktasını oluşturmuştur. Çalışmada 11-15 yaşlarındaki bireylerde öfkeyi değerlendirmek amacıyla literatürde sıkça rastlanan iki ölçeğin psikometrik özellikleri incelenmiştir. Bu iki ölçekten biri, sürekli öfkeyi ve öfkenin ifade biçimlerini değerlendiren kapsamlı bir araç olan Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeğidir. Özer (1994), 'Durumluk Öfke' alt boyutu hariç Spielberg'in Durumluk Sürekli Öfke Tarz Ölçeğini Türkçe'ye uyarlamış ve en küçüğü lise son sınıf öğrencisi olan bir grupta psikometrik özelliklerini incelemiştir. Ölçek ülkemizde 16 ve üstü yaş grubundaki bireylerde öfke belirtilerini değerlendirmek için pek çok çalışmada kullanılmış (örneğin, Çeçen, 2006; Güleç, Hocaoglu, Gökçe ve Sayar, 2007; Kıran-Esen ve Çelikkaleli, 2008; Sayar, Bilen ve Arıkan, 2001; Türkçapar, Güriz, Özel, Işık, Dönbak-Örsel, 2004; Uluç, 2008) ancak daha küçük yaşlardaki bireylere uygulanmamıştır. Diğer ölçek ise, çeşitli durumların öfkeyi ne kadar provoke ettiğini belirlemeyi amaçlayan Novaco Öfke Envanterinin (NÖE) kısa formudur. Ölçek daha önce Türkçe'de kullanılmadığı için, bu çalışmada önce Türkçe'ye uyarlanması ardından psikometrik özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemini İzmir'deki 7 ayrı ilköğretim okulunda 5, 6, 7 ve 8. sınıflarda eğitim gören 1348 çocuk ve ergen oluşturmuştur. Örneklem yaş aralığı 11-15 olup yaş ortalaması 12.59'dur. Cinsiyet açısından dağılımlarına bakıldığında, % 51'inin (N=690) kız ve % 49'unun (N=658) erkek olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Novaco Öfke Envanteri Kısa Formu

Novaco Öfke Envanteri, Novaco'nun (1975) geliştirdiği 90 maddelik ölçeğin Devilly (2002) tarafından kullanılan 25 maddelik kısa formudur. Ölçek, kişilerin

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

belirli durumlarla karşılaştıklarında hissedebilecekleri öfke ya da provokasyon düzeyini belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla ölçek maddeleri öfkeyi tetikleyebilecek hipotetik durumları içermektedir. Ölçek her bir durumun kişide ne kadar öfke uyandırdığını belirlemeye yönelik hiç (0) ile çok fazla (4) arasında değişen 5'li likert tipi bir puanlamaya sahiptir. Ölçeğin bu formunun norm çalışması yetişkinlerle yapılmış ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısının 0.96 ve iki yarım güvenilirlik katsayısının 0.93 olduğu bulunmuştur (Deville, 2002).

Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği (SÖÖTÖ)

Özgün ismi 'The State-Trait Anger Expression Inventory (STAXI) olan ve Spielberger tarafından geliştirilen ölçeğin Türkiye uyarlaması Özer (1994) tarafından yapılmıştır. Ancak Durumluk Öfke alt testi Türkçe'ye uyarlanmamıştır. Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği 34 maddeden oluşmakta olup, Sürekli Öfke (10 madde) ve Öfke İfade Tarzı (24 madde) alt ölçeklerini içermektedir. Öfke İfade Tarzı alt ölçeğinin ayrıca 3 ayrı alt ölçeği vardır: Kontrol Altına Alınmış Öfke (öfke/kontrol, 8 madde), Dışa Yöneltilen Öfke (öfke/dışta, 8 madde) ve İçe Yöneltilen Öfke (öfke/içte, 8 madde). Ölçek her bir madde için 1 ve 4 arasında değişen likert tipi bir puanlamaya sahiptir. Hemşirelik okulu, lise ve üniversite öğrencileri, yöneticiler ve nevrotik bireyleri kapsayan farklı örneklemeler üzerinde yapılan çalışmalarda Sürekli Öfke Ölçeğinin güvenilirlik katsayılarının $\alpha = 0.68$ ile 0.84 arasında değiştiği görülmüştür. Öfke/dışta, öfke/içte ve öfke/kontrol alt ölçeklerinin güvenilirlik katsayılarının sırasıyla $\alpha = 0.78$, 0.62 ve 0.84 olduğu bulunmuştur (Özer, 1994).

Demografik Bilgi Formu

Demografik Bilgi Formu öğrenci hakkında daha fazla bilgi sahibi olmak için oluşturulmuş, öğrencilerin eğitim aldıkları okul ve sınıf, yaş, cinsiyet, anne babanın eğitim durumu gibi çeşitli sosyo-demografik özellikleri içeren bir anket formudur.

İşlem

Novaco Öfke Envanteri kısa formu önce İngilizce bilen ve klinik psikoloji alanında uzman üç akademisyen tarafından ayrı ayrı Türkçe'ye çevrilmiş ve maddeler karşılaştırılarak son hali verilmiştir. Ancak ölçeğin 4 maddesi, orijinali yetişkinlere uygulandığı için araba kullanma ve trafik ortamıyla ilgili provokatif durumları içermektedir. Bu maddeler çeviriyi yapan akademisyenler tarafından provokasyonun niteliğine bağlı kalınarak çocuk ve ergenlere uyarlanmış ve böylece ölçeğe son şekli verilmiştir. Örneğin, "bir yere yetişmen lazım fakat önündeki araç hız sınırının 60 km/saat olduğu bir bölgede 40 km/saat hızla gidiyor ve onu geçemiyorsun" ifadesi "Bir yere yetişmen lazım

fakat öndeki araç çok yavaş gittiği için bindiğin otobüs de çok yavaş ilerliyor” şeklinde, “Otoparkta yanlışlıkla hatalı dönüş yapıyorsun. Arabandan çıktığında birisi “araba kullanmayı nerede öğrendin?” diye bağıyor” ifadesi “Kazayla birisiyle çarpışyorsun, o da sana kör müsün? diye bağıyor” şeklinde değiştirilmiştir.

SÖÖTÖ’deki ve uyarlanmış NÖE kısa formundaki ifadelerin çocuk ve ergenler tarafından anlaşılıp anlaşılmadığını değerlendirmek için 11-12 yaşlarındaki küçük bir gruba ölçekler uygulanmıştır. Yapılan pilot uygulamada NÖE kısa formundaki maddelerin anlaşıldığı ancak SÖÖTÖ’deki birkaç ifadenin öğrencilerin büyük bir kısmı tarafından anlaşılmadığı görülmüştür. Bunun üzerine anlaşılmayan ifadelerin yanına parantez içinde bu yaş grubu tarafından daha anlaşılır ifadeler eklenmiştir. Bunlar, mizaç (=huy), iğneli sözler söylemek(= laf sokmak ya da imalı sözler söylemek), parlamak (=öfkelenmek) ve köpürmektir (=sinirlenmek).

Ölçeklere son hali verildikten sonra, uygulama için Milli Eğitim Bakanlığı ve uygulama yapılacak okul idarelerinden gerekli izinler alınmış ve çalışmaya başlanmıştır. Uygulamalar öğrencilerin sınıflarında yapılmış ve her sınıf için bir ders saatini geçmemiştir. Uygulama boyunca öğrencilerin sorularını yanıtlamak üzere her sınıfta araştırmacılar ve/veya ölçek hakkında bilgi sahibi olan psikoloji bölümü öğrencilerinden iki kişi bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizi SPSS 11.0 istatistik programı kullanılarak yapılmıştır. Yapılan değerlendirmede Cronbach Alpha ve Spearman Brown güvenilirlik katsayıları hesaplanmış, tek yönlü varyans analizleri ve korelasyon analizleri kullanılmıştır. Tüm istatistiksel analizlerde en düşük anlamlılık düzeyi $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Ölçeklerin Güvenirliğine İlişkin Bulgular:

Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek amacıyla NÖE kısa formunun ve SÖÖTÖ’den elde edilen tüm alt ölçeklerin iç tutarlılık ve iki yarım güvenilirlik katsayıları iki farklı yaş grubu için ayrı ayrı hesaplanmıştır. Elde edilen Cronbach alfa ve Spearman Brown değerleri Tablo 1’de verilmiştir. Tablo 1’de görüldüğü gibi en yüksek Cronbach alfa iç tutarlılık ve Spearman Brown iki yarım güvenilirlik değerleri hem 11-12 yaş hem de 13-15 yaş grupları için NÖE kısa formuna aittir. SÖÖTÖ’nin öfke-içte alt ölçeğinin ise yine her iki yaş grubu için, hem iç tutarlılık, hem de iki yarım güvenilirliği bakımından en düşük katsayılara sahip olduğu görülmektedir.

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

Tablo 1. SÖÖTÖ Alt Ölçekleri Ve NÖE Kısa Formunun Güvenirlik Katsayıları

Ölçekler	11-12 yaş			13-15 yaş			Tüm grup		
	N	α	iki yarı m	N	α	iki yarı m	N	α	iki yarı m
SÖÖTÖ/Sürekli öfke	587	.83	.76	761	.81	.73	1348		
SÖÖTÖ/Öfke-dışta	587	.81	.80	761	.79	.80	1348	82	75
SÖÖTÖ/Öfke-içte	587	.69	.56	761	.64	.47	1348	80	80
SÖÖTÖ/Öfke-kontrol	587	.81	.78	761	.83	.81	1348	66	51
NÖE kısa formu	583	.93	.91	691	.93	.91	1274	82	80
								93	91

Ölçeklerin zaman içindeki tutarlılıklarını belirlemek amacıyla, ölçekler ilk uygulamadan 1 ay sonra 110 çocuk ve ergene tekrar uygulanmıştır. Uygulama sonucunda test tekrar güvenirlikleri iki yaş grubu için ve tüm grup için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Elde edilen sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir. Tabloda görüleceği üzere SÖÖTÖ’nin öfke-dışta alt ölçeği hariç, diğer ölçeklerde 13-15 yaş grubunun test tekrar test güvenirlilik katsayıları 11-12 yaş grubundan biraz daha düşük olmakla birlikte tüm korelasyon katsayıları $p < 0.01$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 2. SÖÖTÖ Alt Ölçekleri Ve NÖE Kısa Formunun Test Tekrar Test Güvenirlilik Katsayıları

Ölçekler	11-12 yaş		13-15 yaş		Tüm grup	
	N	Test tekrar	N	Test tekrar	N	Test tekrar
SÖÖTÖ/Sürekli öfke	32	.88*	78	.81*	110	.81*
SÖÖTÖ/Öfke-dışta	32	.60*	78	.64*	110	.61*
SÖÖTÖ/Öfke-içte	32	.94*	78	.75*	110	.81*
SÖÖTÖ/Öfke-kontrol	32	.71*	78	.62*	110	.65*
NÖE kısa formu	29	.89*	78	.85*	107	.86*

* $p < 0.01$

Ölçeklerin Geçerliğine İlişkin Bulgular:

SÖÖTÖ'nin alt ölçeklerinin birbiriyle ve NÖE kısa formu ile korelasyonları incelenmiştir. Yapılan korelasyon analizi sonucu elde edilen korelasyon katsayıları Tablo 3'de verilmiştir. Yapılan analizler SÖÖTÖ'nin tüm alt ölçeklerinin birbiriyle ve NÖE kısa formuyla $p<0.01$ düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı korelasyonlarının olduğunu göstermiştir. SÖÖTÖ'nin öfke-kontrol alt ölçeğinin SÖÖTÖ'nin diğer alt ölçekleri ve NÖE kısa formu ile korelasyonlarının negatif, diğer alt ölçeklerin kendi aralarındaki ve NÖE kısa formu ile olan korelasyonların pozitif olduğu anlaşılmıştır.

Tablo 3. SÖÖTÖ Alt Ölçeklerinin Birbiriyle ve NÖE Kısa Formuyla Aralarındaki Korelasyon Katsayıları

Ölçekler	Sürekli öfke	Öfke-dışta	Öfke-içte	Öfke-kontrol	NÖE kısa formu
Sürekli öfke	-	.76*	.5	-.46*	.53*
Öfke-dışta	-	-	.5	-.49*	.47*
Öfke-içte	-	-	-	-.14*	.35*
Öfke-kontrol	-	-	-	-	-.31*
NÖE kısa formu	-	-	-	-	-

* $p<0.01$

Ölçeklerin ölçüt geçerliğini belirlemek amacıyla akran değerlendirmelerine başvurulmuştur. Öğrencilerden isimleri araştırmacılar tarafından rasgele bir sırayla yazılan kendi sınıflarındaki üç kişi için şu soruyu yanıtlamaları istenmiştir. "Eğer birisi aşağıda ismi yazılı olan arkadaşınızın hoşuna gitmeyecek bir şey yaparsa o genellikle ne yapar? a) o kişiye vurur/döver, b) o kişiye bağırır/kötü sözler söyler, c)bu davranıştan hoşlanmadığını söyleyerek o kişiyi uyarır d) bir şey yapmaya çekinir" Böylece her bir öğrenci kendi sınıfından en az üç kişi tarafından değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapan kişilerin yarısından fazlası tarafından a ve/veya b şikkında değerlendirilen çocuk ve ergenler, araştırmacılar tarafından "öfkeli/saldırgan" olarak kodlanmıştır. Akranlarına göre "öfkeli/saldırgan" olan ve olmayan grupların SÖÖTÖ ve NÖE kısa formundan elde edilen puanlar açısından farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Her iki grup için analiz sonucu ölçeklerden elde edilen ortalama puan ve standart sapma değerleri Tablo 4'te verilmiştir.

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

Tablo 4. Akran Değerlendirmelerine Göre SÖÖTÖ ve NÖE Kısa Formu Puanlarının Karşılaştırılması

Ölçekler	"Öfkeli/saldırgan" olan			"Öfkeli/saldırgan" olmayan			F
	N	Ort	Ss	N	Ort	Ss	
SÖÖTÖ/Sürekli öfke	82	23.26	6.16	105	18.46	5.01	34.50**
SÖÖTÖ/Öfke-dışta	82	18.02	5.57	103	14.25	4.42	26.33**
SÖÖTÖ/Öfke-içte	82	18.45	4.94	103	16.01	4.13	13.37**
SÖÖTÖ/Öfke-kontrol	82	19.84	4.90	103	21.62	4.75	6.22*
NÖE kısa formu	58	67.21	15.00	62	47.79	18.90	38.50**

*p<.05

**p<.01

Analiz sonuçları, akranları tarafından "öfkeli/saldırgan" olarak değerlendirilen grubun sürekli öfke [$F(1,185)= 34.50, p<.01$], öfke-dışta [$F(1,183)= 26.33, p<.01$], öfke-içte [$F(1,183)= 13.37, p<.01$] ve NÖE kısa formu puanı [$F(1,118)= 38.50, p<.01$] ortalamalarının diğer gruptan istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha yüksek, öfke-kontrol puanı [$F(1,183)= 6.22, p<.05$] ortalamalarının istatistiksel olarak anlamlı biçimde daha düşük olduğunu göstermiştir.

SÖÖTÖ ve NÖE puanlarının cinsiyet açısından karşılaştırılması:

Kız ve erkeklerin SÖÖTÖ'nin alt ölçeklerinden ve NÖE kısa formundan aldıkları puanlar açısından farklılık gösterip göstermediklerini incelemek amacıyla tek yönlü varyans analizleri yapılmıştır. Tablo 5'te kız ve erkeklerin SÖÖTÖ'nin alt ölçeklerinden ve NÖE kısa formundan aldıkları ortalama, standart sapma ve F değerleri verilmiştir. Analiz sonuçları, kız ve erkeklerin sadece sürekli öfke ve öfke-dışta boyutlarında birbirinden istatistiksel olarak anlamlı biçimde farklılaştığını, SÖÖTÖ'nin diğer alt ölçekleri ve NÖE kısa formu açısından cinsiyetler arasında anlamlı farklılaşmanın olmadığını göstermiştir. Buna göre, kızların hem sürekli öfke [$F(1,1348)= 25.58, p<.01$] hem de öfke-dışta puanları [$F(1,1346)= 13.42, p<.01$] erkeklerden daha düşüktür.

Tablo 5. Kız ve Erkeklerin SÖÖTÖ'den ve NÖE Kısa Formundan Aldıkları Puanların Karşılaştırılması

Ölçekler	N	Kızlar		Erkekler			F
		Ort	Ss	N	Ort	Ss	
SÖÖTÖ/Sürekli öfke	692	19.77	5.47	658	21.35	5.99	25.57*
SÖÖTÖ/Öfke-dışta	690	15.76	4.77	658	16.74	5.08	13.42*
SÖÖTÖ/Öfke-içte	690	16.06	4.33	658	16.45	4.49	02.64
SÖÖTÖ/Öfke-kontrol	690	19.99	5.09	658	19.56	5.30	02.25
NÖE kısa formu	642	57.83	19.18	633	58.05	20.42	00.04

*p<0.01

TARTIŞMA ve SONUÇ

Öfke yoğun ve sık yaşandığında ve saldırgan biçimde dışa vurulduğunda, hem çocuk ve ergenlerde hem de yetişkinlerde pek çok alanda probleme neden olan bir duygudur. Fakat bu alanla ilgili en fazla sorun yaşanan dönem, çocukluğun sonu ergenliğin başıdır. Bu nedenle özellikle bu dönemde öfkeyi anlama, önleme ve azaltmaya yönelik çalışmalara ihtiyaç olduğu söylenebilir. Diğer problemlerden farklı olarak öfke, öznel ve içsel bir deneyim olduğu için, başkaları tarafından değerlendirilmesi güçtür. Bu yüzden bu deneyimin bireyin kendi tarafından bildirilmesi gerekir. Ülkemizde bu yaş grubunda öfkeyi değerlendiren ölçme araçlarının sayısı yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın amacı yetişkinler için kullanılan ve bireyin kendi bildirimine dayanan iki öfke ölçeğini 11-15 yaş grubundaki bireylere uyarlayarak, ölçeklerin geçerlik ve güvenilirliğini değerlendirmektir.

Ölçeklerin güvenilirliğini belirlemek için Cronbach alfa iç tutarlığı, iki yarım güvenilirliği ve test tekrar test güvenilirliği hesaplanmıştır. Yapılan analizler iki ölçeğin de hem iç tutarlığının hem de iki yarım güvenilirliğinin istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymuştur. SÖÖTÖ alt ölçekleri için en düşük güvenilirlik katsayısı Özer'in (1994) genç ve yetişkinlere yaptığı uygulamadakine benzer biçimde öfke-içte alt ölçeğine aittir. Bu çalışmada örneklem 11-12 ve 13-15 olarak iki yaş grubuna ayrılmış ve ölçeğin güvenilirliği iki yaş grubu için ayrı ayrı değerlendirilmiştir. Sonuçlar iki yaş grubu için de güvenilirlik katsayılarının benzer olduğunu göstermiştir. Literatür incelendiğinde, ölçeğin Reyes Meininger, Liehr, Chan ve Mueller (2003) tarafından da 11-16 yaş grubu için kullanıldığı ve çalışmada 11-13, 14-16 yaş gruplarından her ikisi için de benzer Cronbach alfa güvenilirlik değerlerinin bulunduğu görülmüştür. Bu değerler .91 ile .61 arasında değişmekte olup, bu çalışmadaki sonuca benzer biçimde en düşük Cronbach alfa güvenilirlik katsayısı öfke-içte alt ölçeği için bildirilmiştir. Buna ek olarak NÖE kısa formunun Cronbach alfa ve iki yarım güvenilirlik

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

katsayılarının tüm yaş grupları için Devilly'nin (2002) yetişkin örneklemindeki sonuca benzer biçimde .90'ın üzerinde olduğu görülmüştür.

Ölçeklerin geçerliği değerlendirilirken, yapı geçerliğini belirlemek için SÖÖTÖ'nin alt ölçekleri arasındaki korelasyonlara, ölçüt geçerliğini belirlemek için iki ölçeğin birbiriyle ve akran değerlendirmeleriyle uyumuna bakılmıştır. 11-15 yaş grubu için SÖÖTÖ'nin yapı geçerliğinin ve hem SÖÖTÖ'nin hem de NÖE kısa formunun ölçüt geçerliğinin yüksek olduğu bulunmuştur. Bu yaş grubunda bireyin kendi bildirimine dayalı ve geçerli ölçüm almak güçtür. Sonuçlar çocukların anlama düzeyinden ve sosyal beğenirlikten etkilenebilir. Ancak çocuklardan alınan bildirimlerin akran bildirimleriyle uyumlu olması ölçeklerin geçerlik açısından güçlü olduğunu göstermektedir.

Kız ve erkeklerin SÖÖTÖ ve NÖE kısa formundan aldıkları puanlar kıyaslandığında, kızların sürekli öfke ve öfke-dışta puanlarının daha düşük olduğu, diğer ölçümlerde bir farklılaşmanın olmadığı bulunmuştur. Kızların öfkeyi ifade etmeleriyle ilgili toplumsal sınırlamaların olduğu, özellikle de öfkenin saldırganca dışavurumunun kızlar için daha az kabul edilebilir ve hatta cezalandırılabilir bir davranış olduğu düşünülmektedir (Eagly ve Steffen, 1986; Hatch ve Forgays, 2001). Bu nedenle kızların daha az öfke yaşamaları, öfkelerini daha az dışa vurmaları ve daha fazla kontrol etmeleri beklenmektedir. SÖÖTÖ'ni kullanarak genç yetişkinlerle yapılan bir çalışmada bu beklentiyi doğrular biçimde erkeklerin sürekli öfke, öfke içte ve öfke dışta puanları kadınlardan anlamlı biçimde daha yüksek olduğu bulunmuştur (Spielberger, Reheiser ve Sydeman, 1995). Bu çalışmada öfke kontrolü ve içe yöneltilen öfkede anlamlı bir farklılaşma olmamakla birlikte, sürekli öfke ve dışa yöneltilen öfke ile ilgili anlamlı sonuçlar cinsiyetler arasındaki bu toplumsal beklentiyi desteklemektedir. Ancak literatürde bu bulgularla uyuşmayan ve cinsiyetler arasında öfke yaşantısı açısından bir farklılığın olmadığını bildiren çalışmalar da vardır (Buntaine ve Costenbader, 1997; Milovchevich, Howels, Drew ve Day, 2001). Hatta Thomas (1989) SÖÖTÖ'ni kullanarak yaptığı çalışmada cinsiyetler arasında sadece öfke yaşantısı açısından değil, öfkenin ifadesi açısından da farklılaşma olmadığını bildirmiştir.

Sürekli Öfke ve Öfke Tarz Ölçeği ve 90 Maddelik Novaco Öfke Envanteri, batıda hem tarama hem de terapi etkililiğini değerlendirme çalışmalarında en fazla adı geçen ölçeklerdendir. Bu çalışmada kullanılan Novaco Öfke Envanterinin kısa formu literatürde sadece bir çalışmada kullanılmıştır. Ancak 11-15 yaş grubuna daha uzun ölçekleri uygulamanın zorluk yaratacağı düşünüldüğünden, üzerinde çok fazla çalışma yapılmamış olan bu kısa formun çocuk ve ergenlere uyarlanması tercih edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmada

çocuk ve ergenlere uyarlanan NÖE kısa formunun ve SÖÖTÖ'nin çocukluğun sonu ergenliğin başındaki grupta öfkeyi değerlendirmek için yeterli geçerlik ve güvenilirliğe sahip olduğu bulunmuştur. Ölçekler tarama çalışmaları için oldukça kullanışlı görünmektedir. Daha da önemlisi SÖÖTÖ'nin öfke yaşantısının, öfkenin ifade biçiminin ve kontrol düzeyinin anlaşılmasına, NÖE kısa formunun ise öfkeyi provoke eden durumların anlaşılmasına yardımcı olduğu bu nedenle psikoterapinin yapılandırılmasında ve etkililiğinin değerlendirilmesinde önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada ölçeklerin yapı geçerliği değerlendirilmemiştir. Ancak bundan sonraki çalışmalarda ölçeklerin yapı geçerliğinin ve ölçeklerin daha küçük yaş grupları için de kullanışlı olup olmadığının değerlendirilmesi yerinde olacağı düşünülmektedir.

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

KAYNAKÇA

- Bongard, S., & al'Absi, M. (2005). Domain-specific anger expression and blood pressure in occupational setting. *Journal of Psychosomatic Research*, 58 (1), 43- 49.
- Buntaine R.L., & Costenbader, V.K (1997). Self-reported differences in the experience and expression of anger between girls and boys. *Sex Roles*, 36, 625-637.
- Cairns, R.B., Cairns, B.D., & Neckerman, J. (1989). Early school dropout: Configurations and determinants. *Child Development*, 60, 1437-1452.
- Cairns, R.B., Peterson, G., & Neckerman, H. J. (1988). Suicidal behavior in aggressive adolescents. *Journal of Clinical Child Psychology*, 17, 298-309.
- Çeçen, A.R. (2006). Okula yabancılaşma: Ortaöğretim öğrencilerinin cinsiyet, sosyoekonomik düzey ve öfke ifade düzeyleri açısından incelenmesi. *Kuramda ve Uygulamada Eğitim Bilimler Dergisi*, 6, 701-726.
- Coie, J.D., Terry, R., Lenox, K., Lochman, J., & Hyman, C. (1996). Childhood peer rejection and aggression as predictors of stable patterns of adolescent disorder. *Development and Psychopathology*, 7, 697-713.
- Cornell, D.G., Peterson, C.S., & Richards, H. (1999). Anger as a predictor of aggression among incarcerated adolescents. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 67, 108-11.
- Del Barrio, V., Aluja, A., & Spielberger, C. (2004). Anger assessment with the STAXI-CA: psychometric properties of a new instrument for children and adolescents. *Personality and Individual Differences*, 37, 227-244.
- Deville D.J.(2002). The psychological effects of a lifestyle management course on war veterans and their spouses. *Journal of Clinical Psychology*, 58, 1119-1134.
- Eagly, A.H., & Steffen, V.J. (1986). Gender and aggressive behavior: A meta analytic review of the social psychological literature. *Psychological Bulletin*, 100, 283-308.
- Eftekhari A, Turner A.P., & Larimer, M.E. (2004), Anger expression, coping, and substance use in adolescent offenders. *Addictive Behavior*, 29, 1001-1008.
- Feindler, E.L. (1990). Adolescent anger control: Review and critique. *Progress in Behavior Modification*, 26, 11-59.
- Furlong, M.J., Chung, A., Bates, M., & Morrison, R.M. (1995). Who are the victims of school violence? A comparison of student non-victims and multi-victims. *Education and Treatment of Children*, 18, 282-288.
- Güleç, H., Sayar, K., Topbaş, M., Karkucak, M., & Ak, İ. (2004) Fibromiyalji Sendromu Olan Kadınlarda Aleksitimi ve Öfke. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 15(3), 191-198.
- Güleç, M., Hocaoğlu, Ç. Gökçe, M. & Sayar, K. (2007). Kalple ilişkili olmayan göğüs ağrısında alekstimi, öfke ve bedensel duyuları büyütme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 8, 14-21
- Hatch, H., & Forgays, D.K. (2001). A comparison of older adolescent and adult females' responses to anger provoking situations. *Adolescence*, 36 (143), 557-570.
- Herrmann, D.S., & McWhirter, J.J. (2003). Anger and aggression management in young adolescents: an experimental validation of the SCARE program. *Education & Treatment of Children*, 26, 273-303.

- Hinshaw, S. (1992). Externalizing behavior problems and academic underachievement in childhood and adolescence: Causal relationships and underlying mechanisms. *Psychological Bulletin*, 11, 127-155.
- Jacobs, G., Phelps, M., & Rhors, B. (1989). Assessment of anger in children: The Pediatric Anger Expression Scale. *Personality and Individual Differences*, 10, 59-65.
- Kassinove, H., & Sukhodolsky, D.G. (1995). Anger disorders: Basic science and practice issues. In H. Kassinove (Ed) *Anger Disorders: Definition, Diagnosis and Treatment* (1-26). Washington: Taylor & Francis.
- Kassinove, H., ve Tafrate, R.C. (2002). *Anger Management: The Complete Treatment Guidebook for Practitioners*. California: Impact Publishers, Inc.
- Kazdin, A.E. (1996). *Conduct Disorders in Childhood and Adolescence*. Second Edition. Sage Publication Thousand Oaks, California.
- Kıran-Esen, B., & Çelikkaleli, Ö. (2008). Üniversite öğrencilerinin sosyal yetkinlik düzeyleri ile sürekli öfke ve öfke ifade biçimlerinin incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 29,37-46.
- Larsen, R.J., & Kasimatis, M. (1991). Day-to-day physical symptoms: Individual differences in the occurrence, duration, and emotional concomitants of minor daily illnesses. *Journal of Personality*, 59, 387-423.
- Lochman, J.E., & Wayland, K.K. (1994). Aggression, social acceptance, and race as predictors of negative adolescent outcomes. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 33, 1026-1035.
- Lopez, F. G., & Thurman, C.W. (1986). A cognitive-behavioral investigation of anger among college students. *Cognitive Therapy and Research*, 10, 245-256.
- Martin, R., Watson, D., & Wan, C. K. (2000). A three-factor model of trait anger: Dimensions of affect, behavior and cognition. *Journal of Personality*, 68, 870-897.
- Milovchevic, D., Howells, K., Drew, N., & Day, A., 2001. Sex and gender role differences in anger: An Australian community study. *Personality and Individual Differences*, 31, 117-127.
- Nelson W. M., & Finch A. J., (2000). *Children's inventory of anger*. Los Angeles, CA: Western Psychological Services.
- Novaco, R.W. (1975). *Anger Control: The Development and Evaluation Of An Experimental Treatment*. Lexington, MA: D.C. Health.
- Özer, A.K. (1994). Sürekli Öfke (SL-ÖFKE) ve Öfke İfade Tarzı (ÖFKE-TARZ) ölçekleri ön çalışması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 31, 26-35.
- Peterson, A. C., & Hamburg, B. A. (1986). Adolescence: A developmental approach to problems and psychopathology. *Behavior Therapy*, 17, 480-499.
- Pope, A.W. & Bierman, K.L. (1999). Predicting adolescent peer problems and antisocial activities: The relative roles of aggression and dysregulation. *Developmental Psychology*, 35, 335-346.
- Reyes, L.R., Meininger, J.C., Liehr, P., Chan, W., & Mueller, W.H. (2003). Anger in adolescents: Sex, ethnicity, age differences, and psychometric properties. *Nursing Research*, 52, 2-11.
- Robins, S., & Novaco, R. W. (1999). Systems conceptualization and treatment of anger. *Journal of Clinical Psychology*, 55, 325-337.
- Sayar, K., Bilen, A., & Arıkan, M. (2001). Kronik ağrı hastalarında öfke, benlik saygısı ve aleksitimi. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 2, 36-42.

*24 Haziran 2011 tarihinde elektronik olarak yayımlanmıştır.

¹Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü,
e-posta:serap.tekinsav.sutcu@ege.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü,
e-posta: arzuquay@hotmail.com

- Siegel, J.M.(1984). Anger and cardiovascular risk in adolescents. *Health Psychology, 3*, 293-313.
- Spielberger, C.D. (1966). Theory and research on anxiety. In C.D. Spielberger (Ed) *Anxiety and Behavior* New York: Academic Press. Aktaran. Mahon, NE, Yarcheski A., & Yarcheski, T.J. (2000). Positive and negative outcomes of anger in early adolescents. *Research in Nursing & Health, 23*, 17-24.
- Spielberger, C.D. (1988). *State Trait Anger Expression Inventory*. Odessa FL: Psychological Assessment Resources. Inc.
- Spielberger, C.D., Reheiser, E.C., & Sydeman, S.J. (1995). Measuring the experience, expression, and control of anger. In H. Kassinove (Ed). *Anger Disorders: Definition, Diagnosis and Treatment* (49-65). Washington, D.C.: Taylor & Francis.
- Steele, R.G., Legerski, J.P., Nelson, T.D. & Phipps, S. (2008). The anger expression scale for children: Initial validation among healthy children and children with cancer. *Journal of Pediatric Psychology, 1-12*.
- Swaim, R.C., Deffenbacher, J.L., & Wayman, J.C. (2004). Concurrent and prospective effects of multi-dimensional aggression and anger on adolescent alcohol use. *Aggressive Behavior, 30*, 356-372.
- Thomas, S.P. (1989). Gender differences in anger expression: Health implications. *Research in Nursing and Health, 12*, 389-398.
- Törestad, B. (1990). What is anger provoking? A Psychophysical study of perceived causes of anger. *Aggressive Behavior, 16*, 9-26.
- Tsytsarev, S.V., & Grodnitzky, G.R. (1995). Anger and criminality. In H. Kassinove (Ed). *Anger Disorders: Definition, Diagnosis and Treatment* (91-108). Washington, D.C.: Taylor & Francis.
- Türkçapar, H., Güriz, O., Özel, A. Işık, B., & Dönbak-Örsel, S. (2004). Antisozyal kişilik bozukluğu olan hastalarda öfke ve depresyonun ilişkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 15*,(2), 119-124.
- Uluç, S. (2008). MMPI-2 depresyon, kaygı ve öfke içerik ölçeklerinin ölçüt geçerliği açısından değerlendirilmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 19*(1), 57-66.
- Yavuzer, H. (1992). *Çocuk ve Suç*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Zelin, M.L., Adler, G., & Myerson, P. G. (1972). Anger self-report: An objective questionnaire for the measurement of aggression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 39*, 340-352.